

більшу частину 87 % лісової площі і, відповідно, на 89 % більше поглинає вуглецю.

За методикою І.Я. Лієпи визначили киснетвірну здатність лісових порід, та змоделивали за допомогою графіка (рис. 2).

Як видно з рис. 2, найбільшу киснетвірну здатність у насадженні також має дуб звичайний, на його частку припадає 95 % усіх насаджень Пархомівського лісництва. На решту рослин припадає від 0,07% (липа дрібнолиста) до 2% (ясен звичайний) киснетвірної здатності.

Отже, лісові насадження Пархомівського лісництва мають вагомe значення у відновленні та збереженні навколишнього природного середовища.

ВИСНОВКИ

Запропоновані емпіричні рівняння доцільно використовувати для визначення запасів надземної фітомаси в абсолютно сухому стані. Вони дають змогу дослідити кількість поглиненого вуглецю лісовими насадженнями Хмельницької області та встановити їхню киснетвірну здатність. Установлено, що найбільший запас насаджень у Пархомівському лісництві Хмельницької області припадає на дуб звичайний. За останні тридцять років площа під його вирощування збільшилася на 15 %, тому на його частку припадає найбільша вуглецепоглиняльна та киснетвірна здатність порівняно з іншими лісотвірними породами.

УДК 338.48 (477)

РОЛЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Н.М. Ступень

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри землевпорядкування та кадастру

Сумський національний аграрний університет

Подано дослідження особливостей використання рекреаційних ресурсів у системі збалансованого природокористування. Обґрунтовано роль та функції рекреаційних ресурсів у сучасних регіональних еколого-економічних системах, що охоплюють відтворювальні процеси природних ресурсів і людського капіталу та передбачають пріоритетність інноваційних рішень у напрямі екологізації економіки. Запропоновано концептуальний підхід до оцінювання загального рекреаційного потенціалу на основі якого може бути розроблена система методів його оцінювання.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, розвиток, роль, функції, збалансоване природокористування, система.

Рекреаційні ресурси відіграють важливу роль у задоволенні потреб населення в лікуванні та оздоровленні. Вони впливають на просторову організацію рекреаційної сфери,

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боровиков А.М. Справочник по древесине: справочник / А.М. Боровиков, Б.Н. Углев. — М.: Лесн. пром-сть, 1989. — 296 с.
2. Букша І.Ф. Інвентаризація парникових газів у секторі землекористування та лісового господарства: [монографія] / І.Ф. Букша, О.В. Бутрим, В.П. Пастернак. — Х.: ХНАУ, 2008. — 232 с.
3. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. — К.: Вид-Раєвського, 2003. — 343 с.
4. Кобзарь А.И. Прикладная математическая статистика. Для инженеров и науч. работников / А.И. Кобзарь. — М.: физматлит, 2006. — 816 с.
5. Лакида П.І. Біологічна продуктивність дубових деревостанів Поділля: монографія / П.І. Лакида, А.Г. Лащенко, М.М. Лащенко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 196 с.
6. Лакида П.І. Фітомаса лісів України: монографія / П.І. Лакида. — Тернопіль: Збруч, 2002. — 256 с.
7. Лиєпа И.Я. Динамика древесных запасов: Прогнозирование и экология / И.Я. Лиєпа. — Рига: Зинатне, 1980. — 172 с.
8. Нормативно-справочные материалы для таксации лесов Украины и Молдавии / А.З. Швиденко, А.А. Строчинский, Ю.Н. Савич, С.Н. Кашпор. — К.: Урожай, 1987. — 560 с.
9. Matthews G. The Carbon Contents of Trees / G. Matthews // Forestry Commission, Tech. Paper 4. — Edinburgh, 1993. — 21 p.

економічну ефективність, спеціалізацію та формування рекреаційних територій. Але існує багато чинників, які призводять до неефективного їх використання та деградації [1]. Однією із

суттєвих проблем використання рекреаційних ресурсів у системі збалансованого природокористування є їхнє забруднення та виснаження через надмірну й екологічно незбалансовану господарську практику. Тому метою державної політики має стати забезпечення раціонального використання рекреаційних ресурсів, зменшення негативного впливу туристично-рекреаційної діяльності на довкілля. Така політика має спрямовуватися на залучення до процесу виробництва туристичних послуг переважно відновлюваних рекреаційних ресурсів. Для зменшення негативних чинників впливу галузі на довкілля доцільно створити умови для стимулювання інноваційної діяльності та залучення інвестицій у розвиток рекреаційно-туристичної сфери [2]. У зв'язку з цим важливого значення набувають відтворювальні імперативи управління та регулювання розвитку рекреаційних ресурсів у межах еколого-економічних систем туристично орієнтованих територій.

Фундаментальним теоретичним та практичним аспектам розвитку рекреаційної сфери в межах еколого-економічних систем присвячені наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Н. Багрова, О. Бейдика, С. Боголюбової, Р. Браймера, Ю. Веденіна, Х. Годфри, В. Горлачука, Д. Дея, О. Живицького, Н. Коржунової, С. Ніконорова, М. Нудельмана, В. Стафійчука, Л. Черчик, В. Чижової, І. Яковенка та ін. Однак, з нашої точки зору, в наукових працях дослідників недостатньо акцентується увага на проблемах формування рекреаційного потенціалу та значення рекреаційних ресурсів у системі збалансованого природокористування.

Тому в цій статті обґрунтовано роль та значення рекреаційних ресурсів у системі збалансованого природокористування.

Уся територія України характеризується виключно сприятливими умовами та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів для відпочинку й лікування населення, проведення різних видів туристичної діяльності. Розвиток рекреації й туризму набуває особливого значення. Адже рекреація — це одна з форм раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, задоволення пізнавальних інтересів, оздоровлення та лікування людей.

Для організації рекреаційної діяльності дуже важливе значення мають рекреаційні ресурси. Рекреаційна діяльність — невід'ємна частина сучасного способу життя. Організація рекреаційної діяльності можлива лише за наявності рекреаційних ресурсів, а природні умови сприяють або обмежують їхнє використання, але ні в якому разі не компенсують їх. Залуча-

ючи у сферу цієї діяльності природні об'єкти, культурні комплекси, технічні системи та інші складові рекреаційного потенціалу, людина знаходить або формує, а суспільство розвиває особливі рекреаційні системи [3, с. 48–50].

Рекреаційні ресурси надзвичайно різноманітні за складом і властивостями, що визначило різноманіття існуючих показників їхнього кількісного та якісного оцінювання. У зв'язку з цим слід класифікувати природні рекреаційні ресурси. Згідно з принципами програмно-цільового планування, рекреаційні ресурси доцільно розглядати як ресурсозабезпечувальне функціонування різних підгалузей рекреації та об'єктів, які в них входять, що зумовлює доцільність галузевої класифікації природних рекреаційних ресурсів [3]. Усі рекреаційні ресурси за ступенем впливу на формування та розвиток рекреаційної діяльності на певній території можна розподілити на такі групи: 1) ресурси, що впливають на процес відпочинку та його ефективність; 2) ресурси, функціонально необхідні для конкретних видів відпочинку; 3) ресурси, що впливають на можливість курортно-рекреаційного будівництва та функціонування інфраструктури. У складній системі використання рекреаційних ресурсів помітне місце посідає туризм. Туризм упродовж усієї історії свого економічного існування переконливо утримує репутацію специфічної сфери, яка динамічно розвивається у складі галузей обслуговування. Туризму належить важливе місце в світовій економіці за показником швидкості обігу капіталу, кількістю зайнятих, обсягом експорту послуг, джерела доходів для національних бюджетів.

Говорячи про еволюційний шлях розвитку рекреаційної економіки, доцільно звернути увагу на всезростаюче значення системи збалансованого природокористування, а також процеси відтворення та оптимізації використання рекреаційних ресурсів. Розглядаючи проблеми ефективності використання рекреаційних ресурсів у системі збалансованого природокористування, доцільно виділити основні стратегічні цілі системи управління ними: охорона навколишнього середовища, раціональне використання ресурсів, економічне зростання та розвиток туристичної сфери, міжнародне співробітництво у сфері захисту довкілля в рамках туристичного бізнесу.

Використання рекреаційних ресурсів задовольняє низку потреб окремих груп населення, що проявляється через соціальну ефективність такого ресурсокористування. Рекреаційні ресурси відіграють важливу роль у житті суб'єктів та інших соціальних груп, які їх безпосередньо використовують [4]. Вважаємо, що,

виходячи з цього, доцільно виділити цільові групи для визначення соціального ефекту, якими мають бути: 1) територіальна громада, на території якої розміщений рекреаційний ресурс; 2) особи, які відвідують рекреаційний ресурс; 3) органи державної влади та місцевого самоврядування; 4) суб'єкти господарського призначення, які використовують рекреаційний ресурс з метою отримання прибутку; 5) природоохоронні та природозахисні організації тощо.

Рекреаційно-туристична галузь в Україні відіграє важливу роль у вирішенні найважливіших проблем розвитку територій. Доцільно виділити території, соціально-економічний розвиток яких залежить від ефективного функціонування саме цього сектора економіки. Це саме ті рекреаційні території, яким належить виняткова роль при їхньому ефективному використанні. Основна властивість винятковості проявляється через альтернативні засоби використання ресурсів території. Виняткові ресурси характеризуються ознакою обмеженості, як будь-які виробничі ресурси. Важливим засобом досягнення збалансованого природокористування є якісне використання їх за умов обмеженості ресурсів [5]. Ефективне використання економічного потенціалу буде можливе, якщо рекреаційна діяльність існуватиме як основна. Також буде матиме можливість доповнюватися іншими незалежними або залежними видами, що функціонують паралельно.

Для ефективного використання економічного потенціалу екосистем варто виділяти в них виняткові ресурси. На нашу думку, господарську діяльність, яка пов'язана з використанням виняткових ресурсів, доцільно вважати основною. Вирішенню такого завдання перешкоджає розмірність і динамічність самої економічної системи. Але запропонований підхід для пошуку рішення будується на принципі виділення пріоритетного виду діяльності. Паралельно з ним існують інші види діяльності [6]. Очевидно, доцільно розробити ефективний механізм управління розвитком рекреаційної діяльності і використання рекреаційних ресурсів. До них слід включити формування системи управління якістю рекреаційних товарів і послуг.

Рекреаційна діяльність в Україні і за кордоном розвивається досить стрімко. Але залишається ряд невирішених науково-практичних проблем щодо економічного розвитку територій, для яких рекреаційні ресурси мають велике значення.

Рекреаційна діяльність має свою специфіку. В системі збалансованого природокористування актуалізуються формування ефективних механізмів управління її розвитком. У зв'язку

з цим в управлінні процесами щодо прийняття рішень про вибір територій з пріоритетністю рекреаційної діяльності та функціональної необхідності використання рекреаційних ресурсів варто визначити чинники розвитку рекреаційного потенціалу (див. рис. 1).

Таким чином, уся сукупність рекреаційних, як і обслуговуючих, допоміжних видів діяльності має вдосконалюватися з метою підвищення продуктивності і створення умови для кращого задоволення потреб відпочиваючих. Паралельно з рекреаційною діяльністю на території розвивається багато інших видів господарювання. Головне завдання такого підприємництва — забезпечити зниження негативних антропогенних впливів на навколишнє природне середовище.

Органи державної влади повинні створювати і застосовувати енергозберігаючі та ресурсозберігаючі технології. Це є основою для зростання економіки та зниження антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище. Для зростання економіки стратегія розвитку країни має бути пов'язана з підвищенням продуктивності та ефективності використання рекреаційних ресурсів. Тому рекреаційні ресурси доцільно розподілити на три групи: ті, що використовуються в промисловості; в сільському господарстві та рекреаційній діяльності. Більша частка конкретних ресурсів Землі взаємопов'язана або взаємозумовлена. Використовуючи один ресурс, можна занепасти інший або зробити його використання неможливим.

На нашу думку, можливо отримати багатомірні матриці суміжності при класифікації природних ресурсів. Усім природним ресурсам територій притаманна повна характеристика, яка класифікується за такими групами: рекреаційні, сільськогосподарські, промислові; поновлювані, частково поновлювані, непоновлювані; взаємовиключні, супутні та взаємозамінні; конкуруючі й неконкуруючі. Таку класифікацію можна розширювати, але в дослідженні щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів доцільно використовувати запропоновану.

До суб'єктів управління рекреаційними ресурсами належать: суспільство (громадські організації та засоби масової інформації); структури державної влади (законодавча, виконавча, судова) та ринок (суб'єкти ринкової взаємодії та впливу).

Структура об'єкта управління дуже складна й гетерогенна. До її складу входять економічні системи різних рівнів; інфраструктура ринку збуту; суспільство (окремі соціальні групи, фізичні особи та громадські організації, партії);

Рис. 1. Структурно-функціональна схема розвитку рекреаційного потенціалу в системі збалансованого природокористування

Джерело: сформовано на основі [3; 7].

змінена внаслідок діяльності людини природа та ін. Об'єкти управління в певних умовах можуть виступати суб'єктами управління. Усе це по-різному впливає на рекреаційну діяльність і рекреаційний потенціал [7].

Створюючи механізм управління рекреаційною діяльністю, насамперед, виділяють мету й завдання системи управління, що дає змогу, з одного боку, виділити критерії досягнення мети, а з іншого — вирішити питання про способи й засоби вимірювання критеріальних регламентованих показників, що використовуються в механізмі управління.

Багатоцільове завдання не може бути вирішене без виділення основної та приватної мети, а також установлення пріоритетності приватної мети. Пріоритети мети є, по-перше, пріоритетами окремих видів діяльності, а по-друге — пріоритетами розподілу обмежених

ресурсів. У тимчасовому аспекті їх доцільно розподілити на стратегічні, тактичні й оперативні. Стратегічні пріоритети відображають стратегічну важливість рекреаційних ресурсів у ряді інших ресурсів, якими володіє певна територія, і видів рекреаційної діяльності в ряді інших видів діяльності, де найефективніше досягається поставленої мети управління. Тактичні пріоритети спрямовані на усунення дисбалансу розвитку та «вузьких місць» при виробництві й реалізації рекреаційних товарів і послуг. За допомогою тактичних пріоритетів установлюють значимість окремих видів рекреаційної діяльності, а також інших видів діяльності, що забезпечують рекреаційну [8].

Так само виділяють і пріоритетні ресурси, що використовуються на заданому інтервалі часу. У зв'язку з цим у контексті управління

розвитком рекреаційної діяльності і вирішення питання про альтернативний вибір пріоритетних ресурсів, у тому числі рекреаційних, виникає питання визначення підходів до їхнього оцінювання. З метою вирішення цього завдання ми запропонували підхід, відповідно до якого рекреаційний потенціал території оцінюється за обсягом товарів і послуг, що може бути потенційно реалізований, виходячи з максимального можливого використання кожного з елементів, що становлять загальний його потенціал. Враховуючи постулати цього концептуального підходу, можна розробити систему методів оцінювання рекреаційного потенціалу та окремих його елементів. Пропонований підхід дає можливість сформулювати вимоги до системи управління якістю виробництва й реалізації рекреаційних послуг: 1) управління вважається якісним, якщо вироблені товари й послуги знаходять збут; 2) завдяки якісному управлінню своєчасно й належно виявляються проблемні аспекти в розвитку як соціально-економічної системи в цілому, так і за окремими його напрямками, в тому числі рекреаційної сфери, а отже, цілеспрямовано й адресно можна впливати на неї, домагаючись збалансованого, гармонійного розвитку; 3) тільки комплексне, гнучке й мобільне системне управління може сприяти виробництву та реалізації якісних рекреаційних товарів і послуг, а також своєчасно коригувати якість відповідно до динаміки потреби споживачів і змін, що відбуваються в самій економічній системі та її оточенні.

Обов'язковими елементами механізму управління є методи й засоби, які використовуються в управлінні. Стосовно управління рекреаційними ресурсами та управління якістю рекреаційних ресурсів, товарів і послуг такі методи тільки починають розроблятися. Найважливішим методом управління рекреаційною діяльністю слід вважати програмно-цільовий. Надалі програми і плани розвитку мають складати регламентуючу основу механізмів управління і доповнюватися відповідними нормативами, що дають змогу, зокрема, забезпечити управління якістю рекреаційних товарів і послуг, а також вибір або формування ефективних структур управління. Розглядаючи загальну структуру управління розвитком рекреаційної сфери і якістю рекреаційних ресурсів, товарів і послуг, необхідно особливу увагу приділити забезпеченню підсистем, у тому числі правової, інформаційної, організаційної, економічної та екологічної безпеки та ін. Можна не сумніватися, що важливе місце в механізмі посядуть функціональні підсистеми: прогнозування й планування; організації; контролю, обліку та аналізу; ресурсного забезпечення;

координації й регулювання; виробництва та реалізації [7; 9].

На нашу думку, збалансоване природокористування як внутрішній імператив функціонування рекреаційної діяльності має механізм розвитку великих територіальних еколого-економічних систем, у яких відтворення унікальних рекреаційних ресурсів має здійснюватися в режимі їхнього простого відтворення і максимально можливого уповільнення темпів вичерпання їхніх запасів. Важливого значення набувають також відтворювальні імперативи управління та регулювання рекреаційними ресурсами в системі збалансованого природокористування.

У контексті цього дослідження в рамках системи збалансованого природокористування, де основним видом діяльності є надання туристичних послуг, доцільно розглянути особливості дії в них механізму еколого-економічного розвитку. Механізм еколого-економічного розвитку територій з переважною рекреаційною діяльністю орієнтований на поєднання загальнодержавних і регіональних, громадських і приватних інтересів населення й бізнесу в системі завдань екологізації господарсько-економічної діяльності на рекреаційній території. На нашу думку, доцільно провести диференціацію рекреаційних територій, рекреаційних ресурсів, товарів і послуг з метою методичного забезпечення ідентифікації їх конкурентоспроможності на регіональних і глобальних ринках.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан навколишнього природного середовища та тенденції розвитку суспільства підтверджують необхідність формування системи збалансованого природокористування, організованого на принципах безперервності і невиснажливості. При цьому рекреаційні ресурси є незамінною умовою та матеріальною базою розвитку збалансованого природокористування, а їхня охорона від забруднення та руйнування — найважливіше завдання суспільства. Установлено, що рівень задоволення рекреаційних потреб суспільства залежить від якості навколишніх екосистем у межах певної території. При цьому еколого-економічні імперативи розвитку рекреаційних територій полягають у розумінні його як цілеспрямованого процесу, орієнтованого на взаємопов'язані зміни в системі збалансованого природокористування. Забезпечення умов збалансованого природокористування охоплюють відтворювальні процеси рекреаційних ресурсів та передбачають пріоритетність інноваційних рішень у напрямі екологізації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коржунова Н.В. Структуризація інституціонального забезпечення природокористування в Україні / Н.В. Коржунова // Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: зб. наук. пр. — К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2013. — С. 123–127.
2. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН України, доктор економічних наук, професор М.А. Хвесика, д. г.-м. н., професор С.О. Лизуна. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — 64 с.
3. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман. — К.: Наук. думка, 1987. — 128 с.
4. Ілляшенко І.О. Соціально-економічна ефективність використання рекреаційних ресурсів у форматі сталого розвитку / І.О. Ілляшенко, В.І. Яблонська // Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: зб. наук. пр. — К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2013. — С. 101–107.
5. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. — Н.В. Фоменко. — К.: Центр навч. літератури, 2007. — 312 с.
6. Никоноров С.М. Эколого-экономические основы развития рекреационных зон (на примере Чувашской Республики): дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Никоноров Сергей Михайлович. — Москва, 2014. — 405 с.
7. Еделев Д.А. Эколого-экономическое развитие рекреационной сферы региона: концепция, факторы, механизм: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Еделев Д.А. — Ростов-Н/Д, 2006. — 376 с.
8. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Бейдик. — К.: Альтерпрес, 2011. — 462 с.
9. Репс В.Ф. Основы курортологии: метод. пособие. / В.Ф. Репс, Д.А. Еделев. — Пятигорск: КМВИС, 2004. — 170 с.

УДК 338.45 : 503.4

РОЛЬ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
У ЗБАЛАНСОВАНОМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ

А.Я. Гадзало

кандидат економічних наук

Інститут агроекології і природокористування НААН

Охарактеризовано особливості транскордонного співробітництва в екологічній сфері. Проаналізовано заходи співробітництва в екологічній сфері. Виділено основні напрями транскордонного співробітництва природокористування.

Ключові слова: збалансоване природокористування, транскордонне співробітництво, екологічна сфера.

Набуття Україною незалежності та залучення її регіонів до системи міжнародної співпраці в умовах розвитку світових інтеграційних процесів обумовило необхідність організації нею ефективного прикордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво України в екологічній сфері сприяє розвитку екологічно орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання. У рамках міждержавної співпраці особлива увага повинна приділятися формуванню та розвитку ринку екологічних послуг. Такий ринок значно посилить відповідальність суб'єктів господарювання під час розв'язання екологічних проблем у прикордонних регіонах.

Але розвиток транскордонного співробітництва визначається як один із сучасних ефективних напрямів реалізації регіональної політики держави. Механізм транскордонного

співробітництва є необхідною передумовою його дієвості та результативності. Однак досі залишається не вирішеним питання збереження навколишнього природного середовища і ефективного природокористування в процесі формування механізму транскордонного співробітництва.

Екологічним проблемам прикордонного розвитку приділяють особливу увагу екологи, політики, економісти, медики, математики, океанографи. Інформація про рівні антропогенного забруднення аналізується у багатьох міністерствах і відомствах України: Міністерстві охорони здоров'я, Державному комітеті статистики, Державній санітарно-епідеміологічній службі, Державній службі геології та надр. Проблема міждержавної співпраці приділяють увагу такі вчені, як С. Кіш, В. Ляшенко, Ю. Макогон, Н. Мікула, І. Студенніков та ін. [3, 9, 5, 6].